

Ковалик П. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДУХОВНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ ДИРИГЕНТА – ХОРМЕЙСТЕРА

Стаття присвячена розкриттю сутності аксіологічного потенціалу української духовної хорової музики в підготовці диригента-хормейстера. Визначені тенденції наближення композиторського та диригентсько-виконавської співтворчості на основі національних самобутніх першоджерел українського професійно-духовного хорового співу.

Ключові слова: аксіологічний потенціал, диригент-хормейстер, духовно-хорові композиції, літургійні твори, літургійні твори, хорове мистецтво.

Духовна музика є унікальним, специфічним явищем культури. З одного боку, вона є складовою мистецтва як акумулятора чуттєво-емоційного досвіду людства, а з другого – складовою духовного життя суспільства й окремої людини. Треба відзначити, що духовна музика споконвічно була пов'язана з вірою людини у Бога і в цьому плані вона має розглядатись не тільки з естетичної точки зору, а й з функціональної (як практична реалізація духовних потреб) і філософсько-світоглядної, що відображає уявлення людини про систему світу та її ставлення до Творця.

Як форма духовної культури і специфічний вид художньої діяльності людини, хоровому мистецтву властивий потужний соціокультурний потенціал, який визначає його значення в життєдіяльності сучасного суспільства, впливаючи на усі сторони свідомості і діяльності людини, покращуючи, вдосконалюючи й облагороджуючи її внутрішній духовний світ. Специфіка входження людини в культуру засобами духовної хорової музики має свої особливості, які дають можливість виокремити її (музику) зі сфери загальнолюдської культури і визначати механізми впливу на людину.

Метою статті є розкриття сутності аксіологічного потенціалу вітчизняного духовного хорового мистецтва, визначення особливостей його функціонування та напрацювання системи навчання і виховання диригентів-хормейстерів засобами духовних музичних хорових композицій.

Явище цінності порівняно нещодавно стало предметом спеціальної теоретичної дисципліни – аксіології (від гр. “aksia” – цінність і “logos” – слово, вчення). Згідно з аксіологією, цінність – це категорія, яка охоплює усе, що може бути ціллю, ідеалом, предметом тяжіння, прагнення, інтересу. Важливим є те, що художні цінності не лише постають цінностями самі по собі, але й є своєрідним віддзеркаленням відмінних за своєю сутністю і формою цінностей культури.

Зрозуміло, що існування духовної музики в сучасному суспільстві не є суто функціональним, тобто не обмежується використанням її тільки в

церковних обрядах. Вона є частиною мистецтва як особливої царини людської діяльності і посідає значне місце в концертному житті суспільства.

Дослідники Г. Я. Буш, І. В. Лосєв, І. Ф. Ляшенко, В. В. Медушевський, А. П. Лащенко та інші зазначають, що музичне мистецтво акумулює в собі загальнокультурну домінуючу суспільства, яка віддзеркалює об'єктивні суспільні потреби, що виникають на основі конкретного типу духовного простору їхнього побутування. Духовна музика як вид мистецтва має також "специфічну концептуальність, ідейний зріз якої розкриває всі вияви духовного життя суспільства, його інтелектуальний та соціально-психологічний потенціал, й водночас враховує постійну дію в ньому різних часових параметрів: реального, історичного, художнього (С. І. Уланова)".

В умовах сьогодення відбувається адаптація цього феномену на побутово-обрядовому, мистецькому та теоретичному рівнях його осмислення.

Щодо побутово-обрядового рівня, то тут поживляється процес буквально на всьому периметрі його виявів. А це активізація використання духовної музики як під час богослужіння, так і поза ним; опанування і вдосконалення світськими та церковними хорами вже існуючих нескладних зразків "звичайного", простого церковного співу, а також високомистецьких музично-духовних композицій, що охоплюють період від кінця XVIII до початку XXI століття; створення початкових та середніх регентських шкіл при духовних семінаріях, монастирях і в недільних школах для підготовки спеціалістів нижчої та середньої ланки регентської справи; введення зразків духовно-музичних композицій різних епох до навчального репертуару диригентсько-хорових класів вищих навчальних музичних закладів.

Мистецький рівень осмислення церковної музики виявляється у створенні новітніх зразків сучасної духовної музики, поживленні практики організації численних хорових конкурсів і фестивалів, на яких домінуючим жанром, як правило, є духовна музика. Високий рівень виконавської майстерності та різнопланове осмислення духовної музики насамперед забезпечується входженням до процесу досвідчених майстрів диригентсько-хорової справи: Євгена Савчука – художнього керівника і головного диригента Національної заслуженої академічної хорової капели України "Думка", Миколи Гобдича – художнього керівника Київського академічного камерного хору "Київ", Юрія Курача – художнього керівника Державної академічної чоловічої капели імені Л. Ревуцького, Галини Горбатенко – художнього керівника жіночого хору Київського інституту музики імені Р. Глієра, Олександра Тарасенка – керівника хору "Воскресіння" рівненського Свято-Воскресенського кафедрального собору, Богдана Пліша – керівника Київського камерного хору "Кредо" та інших виконавців.

Практичним досвідом цих музикантів встановлюється еталон

естетичного феномену як явища соціокультурного, що характеризується багатомірними процесами і тенденціями у творчості та виконавстві: базовим музично-естетичним потенціалом; визначенням стратегічних параметрів у напрямі розвитку; балансуванням між базовим рівнем осмислення та стратегічними напрямками розвитку, внаслідок чого народжуються нові виразові засоби, що претендують на роль життєтворчого ядра сучасної духовної музики.

Теоретичний рівень охоплює аналіз явища у декількох іпостасях: теологічний напрям – дослідження церковної музики з позицій її провіденційності; історично-описовий напрям, де головним чином подається періодизація церковної музики з властивими їй характеристиками того або іншого історичного періоду й уникненням при цьому оцінних аспектів явища, (тобто, дослідження історіографічного типу); мистецтвознавчий напрям – дослідження феномену як окремого, самодостатнього виду професійного мистецтва (тобто, мистецтвознавчий рівень аналізу).

Проте жоден з них не може дати чіткої об'єктивної відповіді щодо її природи: перший – через свій суб'єктивізм та обмеженість пошукових засобів (позбавлений емпіричного способу дослідження, базуючись виключно на вірі); другий і третій рівні взагалі не порушують таку проблему, оскільки розв'язують свої вузькі “галузеві” завдання.

З огляду на вище викладене щодо осмислення української духовної хорової музики на сучасному етапі, необхідно зазначити, що аналіз цього феномену трансформується переважно в площину національно-духовного відродження, йому надається статус явища духовного. Іншими словами, духовна музика не “прив'язується” виключно до церковних обрядів, та ритуалів, бо сама вона вже багато століть тому вийшла з-під “опіки” слова, а відтак – набула нового побутування, світського, просвітницького характеру в найширших соціальних масштабах свого вияву. Адже, як стверджує І. Кошміна, духовна музика належить не тільки вірянам, “хоч і для них вона сповнена особливого смислу і значення”, а й усім іншим, бо є “великим надбанням і культурним спадком народу” [2, с. 59].

Духовна музика по праву вважається прародителькою усієї української музичної творчості. Культура хорового співу а cappella здавна утвердилася в Україні, а з уведенням християнства посіла в музичному мистецтві провідне положення. Її історія починається від XI століття – саме до цього часу належать перші рукописні зразки українських церковних співів.

Українські композитори привнесли до світової культури оригінальні, властиві лише Україні прийоми музичного письма. Це стосується і нового напрямку у духовно-музичній творчості, який виник на рубежі XIX – XX століття. Його яскравими представниками стали К. Стеценко, М. Леонтович, О. Кошиць, Я. Яциневич, П. Гончаров, П. Козицький,

Н.Вериківський та інші композитори того часу. В основу їх творчого методу було покладено давні церковні жанри, збагачені інтонаціями українського фольклору й досягненнями професійної композиторської творчості.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття починається нова хвиля відродження духовного хорового жанру. Повернення до релігійно-духовних традиційних основ українського хорового мистецтва викликано багатьма причинами, у тому числі, соціокультурною ситуацією, що склалась в українському суспільстві. Характер духовних творів композиторів цього часу свідчить про новий етап у розвитку музики духовно-релігійного напрямку, її жанрового оновлення та функціонального призначення. Це, перш за все, має свій прояв у співвідношенні канонічного начала з елементами концертності у духовно-музичному творі, що призводить до певної відокремленості літургійних творів від богослужіння, їх відносної самостійності, художньої самоцінності, та дає можливість визначити нове жанрове утворення – концертні літургійні твори.

Прикладом розвитку цієї глибинної традиції можуть бути духовні твори Л. Дичко, Є. Станковича, М. Скорика, Г. Гаврилець, В. Степурка, Ю. Алжнєва, М. Шука та багатьох інших композиторів сучасності.

Духовні хорові твори сучасних композиторів від початку здебільшого не є призначеними для здійснення функції у богослужінні, а, відтак, передбачають лише опосередковане втілення сакрального смислу та ідейно-змістовної основи літургії виключно засобами музичної виразності. Позахрамовий характер цих творів має свій прояв в устремлінні композитора до так званої, демократизації музичної мови: з одного боку, не обтяженої будь-якими складними музично-технічними прийомами; з другого – музична мова спирається не лише на інтонацію церковнослов'янської традиції, але й, переважно, на широкий спектр світських жанрових інтонацій – романсу, ліричної пісні, інтонацій українського фольклору.

Кожний твір мистецтва має підтекст або “другий план” – та ідея, заради якої він творився. Цілковито сприйнята й проаналізована, вона впливає на людську свідомість, що є основним результатом складного психологічного процесу сприйняття музики. Характеризуючи її вплив і значення, неможливо оминати й того, що вона здатна просто давати задоволення, адже для багатьох слухання музики є найкращим відпочинком. Справжню насолоду дає вмиле поєднання у ній змісту і форми викладу – майстерного виконання.

Концертність духовно-музичних творів сучасних композиторів отримує свій прояв у використанні таких вокально-хорових прийомів, як спів хору закритим ротом, відведенням хору акомпануючої функції за умови використання сольної партії, частому використанні високої теситури, що надає хоровому звучанню чуттєвого експресивного характеру. У деяких творах використані багаті контрапунктичні лінії, в інших переважають

гармонічні акорди.

Створені або силою натхнення, або молитовними роздумами, ці твори вимагають тонкого і точного виконання. Ця музика потребує глибокого вивчення, проте, ще більше вона потребує любові проникнення нею. Таке бачення проблеми дає змогу визначити діяльність сучасного диригента-хормейстера не тільки як феномен суто художнього, мистецького роду, але й звертає увагу на соціокультурну, виховну його функцію, що впроваджує в життя духовні ідеали.

Творча діяльність диригента-хормейстера, як і будь-якого митця, є земною, а не небесною, проте саме йому в певному сенсі ввірені людські душі. Осмислюючи, інтерпретуючи й виконуючи хорові духовно-музичні твори, він ніби стоїть між небом і землею; втілюючи у живому звучанні православні християнські духовні й моральні ідеали.

Засоби, на які спирається в своїй творчій діяльності хормейстер, активно детермінують спосіб художнього рішення, що певним чином відбивається на сприйнятті художнього образу, поєднуючи відображення змісту домірного із дійсністю, відтворенні твору реалізації задуму в кінцевому акті-інтерпретації.

Хормейстер, спираючись на особистісні світоглядницькі орієнтації, сприймає, переживає та знаходить свій вияв у розкритті художнього образу конкретного твору духовної музики. Створюючи художньо-завершену концепцію інтерпретації твору, хормейстер вбирає в себе весь соціальний досвід культури певного напрямку, стилю, специфікації, що закріплюється в процесі індивідуальної роботи з мистецтвом духовної музики, використовуючи все це в подальшій практичній діяльності як особисто набутий потенціал художньої творчості.

Вважається за аксіому, що духовна музика сприяє активному залученню хормейстера до загальнолюдських цінностей, норм художньої культури, існуючих традицій. Саме тому сучасний диригент-хормейстер є саме тим майстром, діяльність якого веде до вивчення і популяризації духовної спадщини українського народу, релігійна і культурна традиції якого є невичерпним джерелом духовної мудрості, що віками передавалась через покоління, наближаючи наших предків до істини. Виконання класичних та сучасних зразків духовної музичної культури веде до встановлення цієї спадкоємності і є тим необхідним кроком, без якого неможливе духовне відродження нації.

Характер християнського світогляду набуває особливо великого значення в сучасних умовах, позначених боротьбою двох світоглядів – ідеалістично-християнського і матеріалістично-атеїстичного. Людина має вірити не тільки в те, що існує Всемогутній і Всеблагий Бог, нематеріальна душа, що стосунки між людьми мають ґрунтуватися на християнській любові, а ще й одержати глибокі знання із християнського віровчення й історії

філософських течій, з природознавства, яке дедалі відходить від матеріалізму і стає на шлях ідеалізму.

Розглядаючи діяльність диригента-хормейстера під таким кутом зору, робимо висновок, що найважливішим його завданням є морально-релігійне виховання слухача. Історія показала, що тривка мораль може бути заснована лише на релігійних засадах. Риси моральної людини розкриті в Євангелії, у посланнях Апостолів, у творах Отців Церкви. Відображені вони і в національних культурних традиціях українського народу. Завдання духовного і релігійного ренесансу полягає в тому, щоб ці традиційні ідеали відновити і пристосувати до сучасності й тих завдань, які ставить перед митцем історія, зокрема – провадження ідей патріотизму на християнських засадах.

Сучасний світ активно пропагує посередництвом мас-медіа, зокрема популярної музики, стиль “свого” життя, котре не завжди відповідає справжнім морально-естетичним нормам, а часом є й взагалі ворожим істинним канонам краси і духовності. Тому сьогодні нагальною проблемою постає створення й професійне виконання високохудожніх творів сучасної духовної музики, мова якої є доступною сучасному слухачеві, і така популяризація релігійних творів набуває усе більшої потужності (проведення хороших конкурсів і фестивалів на регіональному та всеукраїнському рівнях, виявлення талановитих виконавців й авторів сучасної релігійної музики, тиражування відповідних аудіо-записів). Отже, високоякісно виготовлений духовний твір (ікона, скульптура, книга, хоролий твір...) має сенс, коли він проголошений для широкого доступу.

Говорячи про виконавців в цілому, слід зазначити, що, на нашу особисту думку, тільки віряни і тільки християни, що духовно практикують, можуть понести релігійну пісню масовому слухачеві і глядачеві, їхнє приватне, позалаштункове життя має відповідати покликанню. Так, як ікона твориться благословенним та освяченим пером іконописця, а не звичайним малярем, так і духовна чи релігійна пісня має проголошуватись устами, що величають Бога.

Духовна музика Православної традиції стала одним із найвпливовіших факторів формування світогляду сотень поколінь українців. Від Знаменного розспіву – аж до сучасних духовно-музичних композицій вона була і залишається школою осягнення Слова Божого. Народжена зі слів молитви і текстів Святого Письма, вона постає могутнім імпульсом для духовного відродження і зростання суспільства й розвитку культури загалом. І Святе Письмо, і вчення Святих Отців Церкви, і праці мислителів та педагогів наголошують на необхідності використовувати могутній позитивний потенціал релігійної музики у формуванні світогляду суспільства.

Багатовекторна дія духовної хорової музики та її аксіологічний потенціал дають можливість подолати в сучасному хоровавому русі історичну

обмеженість, вони інтегрують хорові сили і, в цілому, виводять співацьку українську культуру на якісно новий художній, просвітницький і художньо-світоглядний рівень. Все це відповідає вищим творчим устремлінням та сприяє контакту художнього потенціалу мистецтва з перетворювальними процесами сучасного суспільного життя.

Використана література:

1. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції: навч. пос. / Ольга Григорівна Бенч-Шокало. – К.: Український світ. – С. 202-440.
2. Кошмина И. Как начать работу по введению духовной музыки в школе / Ирина Кошмина // Искусство в школе. – 1995. – № 4. – С. 57-61.
3. Лащенко А. П. Новітні тенденції сучасного хорового мистецтва України // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 18. Музичне виконавство. – Книга 7. – К.: НМАУ, 2001. – С. 8-25.

КОВАЛИК П. А. Аксиологический потенциал духовной хоровой музыки в профессиональной подготовке дирижера-хормейстера.

В статье раскрывается аксиологический потенциал украинской духовной хоровой музыки в подготовке дирижера-хормейстера. Показаны тенденции сближения композиторского и дирижерско-исполнительского сотворчества на основе национальных самобытных первоисточников украинского профессионально-духовного хорового пения.

Ключевые слова: аксиологический потенциал, дирижер-хормейстер, духовно-хоровые композиции, литургические произведения, хоровое искусство.

KOVALYK P. A. Axiological potential of spiritual choral music in the professional training of choirmaster”

The article deals with revelation of the axiological potential of the Ukrainian choral spiritual music in the preparation of a conductor, choirmaster. There are trends of convergence and the composer conducting and performing co-creation revealed, which are based on primary sources of national identity of Ukrainian professional and spiritual choral singing.

Keywords: axiological potential, conductor (choirmaster), choral spiritual compositions, liturgy works, choral art.

**Кузнєцова О. О.
Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана**

ФІЛОЛОГІЧНО-СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ МОРАЛІСТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Л. КОЛЬБЕРГА

Стаття розглядає філософсько-дидактичні та мовні погляди щодо формування моралі впливового в США, але майже невідомого в Україні філософа, психолога і педагога Лоуренса Кольберга.

Ключові слова: філософія моралі, справедливість, вибір, дидактика моралі, виховання моральності, мораль і вік.